

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
доктора фармацевтичних наук, професора
СЯТИНІ Михайла Луковича
на дисертаційну роботу
Унгурян Ліани Михайлівни
«Науково-практичне обґрунтування концепції фармацевтичної
допомоги населенню на засадах логістичного обслуговування»,
яка представлена в спеціалізовану вчену Д 26.613.04
при Національній медичній академії післядипломної освіти
імені П.Л. Шупика
на здобуття наукового ступеня доктора фармацевтичних наук
за спеціальністю 15.00.01 – технологія ліків, організація фармацевтичної
справи та судова фармація**

I. Актуальність теми дисертації та її зв'язок з державними чи галузевими програмами, пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки.

Нині в науковому середовищі нагромаджено вдосталь даних, які свідчать про те, що звичний метод призначення та/або відпуску лікарських засобів не гарантує належну безпеку і ефективність фармакотерапії та адекватну прихильність пацієнтів до лікування. При цьому усунення наслідків від помилкового застосування лікарських засобів вартує зазвичай дорого, враховуючи додаткову госпіталізацію хворого чи візити до лікаря, лабораторні дослідження і коригувальну терапію.

Ефективному і безпечному застосуванню лікарських засобів сприяє фармацевтична допомога, яка включає в себе забезпечення відповідного хворого потрібними лікарськими засобами, надання науково-консультаційних послуг, як медичному персоналу на засадах терапевтичних взаємин, так й окремим особам на принципі доступності з питання вибору ефективних і безпечних лікарських засобів, способів їх зберігання, використання, порядку придбання, а також навчання і виховання

комплаєнтності у пацієнтів, пропаганду здорового способу життя, профілактики зловживання лікарськими засобами.

У зв'язку з цим, дисертаційна робота Унгурян Ліани Михайлівни, яка присвячена оптимізації фармацевтичної допомоги населенню на засадах логістичного обслуговування, є поза всяким сумнівом актуальною. Вибір наукової проблеми варто вітати, оскільки вона має відношення і до фармацевтичної теорії, і до фармацевтичної практики, що особливо важливо для сучасного етапу розвитку вітчизняної фармацевтичної науки загалом та організації фармацевтичної справи зокрема.

Дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане з планом науково-дослідних робіт Одеського національного медичного університету за напрямком «Організація і економіка фармацевтичної справи» на період 2011-2016 роки (номер державної реєстрації 0111U010170), а також має зв'язок із галузевими науковими програмами, адже виконана відповідно до плану Проблемної комісії «Фармація» МОЗ і НАМН України.

Доцільно вказати на спорідненість теми дисертаційної роботи з пріоритетними напрямками розвитку фармації, які визначені Наказом МОЗ України № 769 від 13.09.2010 р. «Про затвердження Концепції розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України на 2011–2020 роки».

II. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації.

Детальне ознайомлення з опонованою роботою показує, що структура дослідження побудована логічно, сформульовані завдання пов'язані з темою дисертації та науковими положеннями, які виносяться на захист. Обґрунтованість наукових положень і висновків, що містяться у дисертації, підтверджується вагомим теоретичним підґрунтям, яке включає методологію наукового пізнання, фундаментальні положення організації фармацевтичної

допомоги населенню в сучасних умовах і концепцію фармацевтичної логістики.

Серед позитивних характеристик роботи слід відзначити, передусім, чіткість визначення мети, предмета, об'єкту та завдань дослідження, які послідовно на високопрофесійному рівні вирішуються в основному тексті дисертації.

Наукові положення, які розроблені Унгурян Л.М, базуються як на теоретичних здобутках дисертантки, так і на якісному аналізі чималої джерельної бази (монографічних робіт і наукових статей українських та іноземних авторів) з питань фармацевтичної допомоги і фармацевтичної логістики, значного обсягу практичного матеріалу та оптимальному використанні адекватних наукових методів дослідження, а саме: системного, спостереження, порівняння, вимірювання, експерименту, аналізу і синтезу, контекстного аналізу тексту, моделювання термінів у мові науки, контент-аналізу, регіонального підходу, вибіркового очно-заочного опитування, експертної оцінки, формалізації, моделювання, математичної статистики, узагальнення, що підтверджує їх достовірність.

Висновки, які сформульовані в роботі, є обґрунтованими та повною мірою відповідають поставленим завданням. В основі практичних рекомендацій, які випливають із змісту роботи, лежить вивчення досліджуваних показників, аналіз їх значення для підвищення ефективності надання фармацевтичної допомоги населенню.

Ще доречно зауважити, що кожна таблиця і рисунок у дисертації має посилання на джерело походження (власне опрацювання чи розробка на основі даних літературних джерел інших авторів), що підтверджує достовірність отриманих результатів, а також відсутність їх запозичення без посилання на джерело інформації.

Таким чином, треба вважати, що основні наукові положення дисертаційної роботи Унгурян Л.М., висновки і практичні рекомендації є достовірними та співпадають з поставленими метою і завданнями роботи.

III. Наукова новизна дисертаційних досліджень.

Основні положення, які виносяться на захист, розважливо об'ємні, дозволяють чітко уявляти, що саме передбачає захищати Унгурян Л.М. Наукова новизна пояснена авторкою системно, чітко і логічно. У восьми тезах вона відображає взаємозв'язки, фактори, логіку і моделі, що формують опоновану наукову працю докторською дисертацією і доводять зрештою, що робота насправді вносить суттєвий внесок у фармацевтичну науку.

Свідченням і підтвердженням цього є і те, що більшість сформульованих в роботі положень і представлених у рубриці «Наукова новизна одержаних результатів» (С. 2-3 автореферату та С. 11-12 дисертації) є дійсно новими. Позитивним можна вважати і передбачений відповідними вимогами чітке формулювання і вдалий поділ положень наукової новизни на три групи: «Вперше», «Удосконалено» та «Дістало подальшого розвитку».

Зокрема, дисертантка ставить у своїй роботі й вирішує низку досить складних завдань, серед яких, зокрема, здійснює системну періодизацію розвитку вітчизняної фармацевтичної практики за останні 60 років.

Унгурян Л.М. пропонує авторську теоретичну модель взаємозв'язку логістичного обслуговування відвідувачів аптек з концепціями фармацевтичної практики, належної аптечної практики, її місією і вимогами та професійними ролями фармацевтичних фахівців.

Заслуговує на увагу для подальших розробок авторський підхід до оцінки рівня логістизації регіональної фармацевтичної практики, а також методика вивчення споживчих уподобань щодо вибору аптеки.

Важливою складовою дослідження є опрацювання проблеми асиметрії інформації на рівні різних суб'єктів фармацевтичного ринку. Новаторською є

пропозиція дисертантки щодо напрямків аптечного нейромаркетингу. Оригінальною і креативною є її позиція щодо соціальних ролей у фармації.

Важливим для авторки дослідження є термінологічна площина, в якій доволі ґрунтовно з'ясовується значення восьми важливих для фармації термінів.

Загалом дисертаційна робота Унгурян Л.М за багатьма своїми параметрах, зокрема такими, як запропонованими нею підходами і методами дослідження, висунутими й достатньо обґрунтованими авторськими припущеннями і концепціями, введеними у науковий обіг основних положень й висновків, удосконалених понять і категорій, має оригінальний та новаторський характер.

IV. Теоретична цінність і практичне значення результатів дисертаційного дослідження та рекомендації щодо їх використання в практиці.

Теоретична і практична значущість роботи, особистий внесок Унгурян Л.М. у розвиток фармацевтичної допомоги населенню не викликають сумнівів.

Теоретичне значення дисертаційної роботи зумовлено тим, що отримані висновки сприяють подальшим науковим дослідженням нагальних проблем організації фармацевтичної справи стосовно механізму надання фармацевтичної допомоги населенню, її функцій, предмету, методу та способів. Вміщені в дисертації узагальнення щодо поняття та ознак логістизації фармацевтичної практики, асиметрії інформації, нейроеконіки та соціальних ролей у фармації можуть слугувати базовими конструкціями у процесі наступних загальнотеоретичних і галузевих досліджень тематики.

Основні положення дисертації широко апробовані на 20 міжнародних, національних, регіональних і міжкафедральній науково-практичних конференціях.

Практичні і теоретичні рекомендації дисертації пройшли солідну апробацію в науковому і практичному фармацевтичному середовищі.

Так, основні положення наукового дослідження використовуються у науково-освітньому процесі одного зарубіжного (Курському державному медичному університеті, Російська Федерація) та 12 вітчизняних вищих закладів фармацевтичного спрямування дипломної і післядипломної освіти, а саме: Буковинському державному медичному університеті, Вінницькому національному медичному університету імені М.І.Пирогова, Запорізькому державному медичному університеті, Івано-Франківському національному медичному університету, Луганському державному медичному університеті, Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького, Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця, Національному фармацевтичному університеті, Одеському національному медичному університеті, Тернопільському державному медичному університету імені І.Я. Горбачевського, а також Національній медичній академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика та Харківській медичній академії післядипломної освіти.

Результати дисертаційного дослідження Унгурян Л.М. були сприйнятті Державною службою лікарських засобів в Житомирській та Одеській областях, а також фармацевтичними організаціями Вінницької, Запорізької, Київської, Львівської та Одеської областей.

Це підтверджують 68 актів впровадження.

Незважаючи на широке впровадження результатів дослідження, представлений у дисертації матеріал, на мою думку, може бути використаний як у навчальних програмах дисциплін системи неперервної фармацевтичної освіти, так і при формуванні державної політики в сфері здоров'я, а також в діяльності регіональних фармацевтичних управлінських структур і в практиці роботи зацікавлених фармацевтичних організацій.

V. Повнота викладу матеріалів дисертації в опублікованих працях та авторефераті.

У списку опублікованих робіт названо 24 статті, з яких 23 у вітчизняних наукових фахових виданнях і виданнях, включений до міжнародних наукометричних баз, 2 монографії, 2 галузеві методичні рекомендації та 20 тез і матеріалів наукових конференцій.

Таке представлення результатів наукової роботи є достатнім. Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів і розкриття змісту дисертації відповідає вимогам ДАК України та «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника». Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертації.

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає змогу стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що ставляться МОН України. У ньому викладено положення, що виносяться на захист, надано доволі повне уявлення про наукову та практичну значущість. Наголошую, що зміст автореферату повністю відповідає основним положенням дисертації.

VI. Зміст та обсяг дисертації, її завершеність в цілому.

Аналіз назви розглянутої дисертації показує її відповідність меті, завданням, науковим результатам і висновкам роботи. Назва дисертації містить в концентрованому вигляді предмет дослідження та основний науковий результат.

Загальна структура роботи цілком логічна і дозволяє послідовно вирішувати сформульовані Унгурян Л.М. дослідницькі завдання і створює об'єктивну можливість для цілісного сприйняття поставленої проблеми.

Дисертаційна робота складається із вступу, восьми розділів, висновків, списку літератури і додатків. Робота викладена на 402 сторінках друкованого

тексту, включаючи 22 рисунки і 42 таблиці, містить 458 найменувань літературних джерел і додатки на 86 сторінках. Робота містить всі необхідні структурні елементи, що визначені у встановлених МОН України вимогах до оформлення дисертацій.

Вступ дисертаційної роботи кваліфіковано формулює проблему дослідження, визначає його мету і завдання, які поступово вирішуються в ході власних досліджень.

Перший розділ на підставі аналізу літературних джерел систематизує світові тенденції реалізації концепції фармацевтичної допомоги як новітнього напрямку у фармацевтичній практиці, з'ясовує роль в її розвитку Всесвітньої організації охорони здоров'я і Міжнародної фармацевтичної федерації, визначає переваги налагодження ефективної системи логістичного обслуговування відвідувачів аптек, а також аргументує потребу належного висвітлення питань становлення фармацевтичної практики в Україні, асиметрії інформації та соціально-економічної природи нейроеконіки та її складових з погляду фармації.

Другий розділ дисертації містить детальний опис етапності наукового дослідження, предмет й об'єкти дослідження, а також наукові методи вирішення поставлених завдань.

Третій розділ включає питання удосконалення понятійного фармацевтичного апарату, зокрема категорій «логістизація фармацевтичної практики» і «фармацевтична допомога». У цьому розділі з погляду наукознавства структуровано розвиток вітчизняної фармацевтичної практики за 60 років у вигляді шести етапів та охарактеризовано особливості кожного з них. Важливим є моделювання та формалізація взаємозв'язку логістичного обслуговування аптек з концепціями фармацевтичної практики і належної аптечної практики, її місією і вимогами та професійними ролями фармацевтичних фахівців.

Четвертий розділ дисертації містить уточнення терміну «регіональна фармацевтична практика» і результати вивчення рівня логістизації фармацевтичної практики у Львівській та Одеській областях за 2005 і 2014 рр., а також обговорення даних анкетного опитування щодо особливостей споживчих уподобань з вибору аптек в конкретному мікрорайоні мегаполісу, на підставі яких опрацьовано 7 пропозицій і 6 додаткових послуг для покращення роботи аптек.

П'ятий і шостий розділи включають питання наукового узагальнення і моделювання, які уможливили теоретичне осмислення та визначення сутності і проблем прояву асиметрії інформації на рівні різних контрагентів фармацевтичного ринку (державного управління, обігу та споживання лікарських засобів і виробів медичного призначення, інформування про ринок, підготовки фармацевтичних фахівців, саморегулювання ринку). Об'єктами дослідження були тексти інструкцій до медичного застосування 8 торгових марок Небівололу, публікації в професійних і суспільно-політичних засобах масової інформації, результати анкетного опитування відвідувачів аптек, реєстр громадських організацій. Авторкою уточнено термін «асиметрія інформації для фармацевтичної опіки», а також опрацьовано 10 принципів, дотримання яких уможливить зниження негативних проявів асиметрії інформації на рівні різних контрагентів фармацевтичного ринку.

Сьомий розділ дисертації містить обґрунтування з погляду фармації сутності термінів «нейроекономіка», «нейроменеджмент», «нейромаркетинг», «дослідницький нейромаркетинг» та «аптечний нейромаркетинг». На підставі дослідження стану аптечного нейромаркетингу 111 аптек м. Одеси запропоновано комплекс пропозицій з його вдосконалення, правильне застосування яких уможливить формування і підтримання лояльності відвідувачів і позитивної репутації аптеки.

Восьмий розділ дисертації присвячений проведенню статистичного аналізу результатів анкетного опитування викладачів університетів з

фармацевтичних управлінсько-економічних дисциплін з питань їх обізнаності з терміном «соціальна фармація». Авторкою обґрунтовано необхідність проведення подальших наукових досліджень з вивчення шляхів розвитку майбутньої моделі соціальної фармації в Україні. Також у заключному розділі дисертації з'ясовано погляди відвідувачів аптек, провізорів-спеціалістів і студентів-першокурсників фармацевтичних факультетів на взаємини двох суб'єктів процесу фармацевтичної допомоги – відвідувача аптеки і провізора та розкрито особливості проблеми вибору вищого навчального закладу майбутніми провізорами.

Висновкова частина дисертації узагальнює результати наукового пошуку. Висновки, зроблені дисертанткою, випливають з усього проведеного дослідження. Вони об'єктивні, чіткі, належним чином аргументовані.

Обсяг наукового матеріалу достатній для обґрунтування і доведення достовірності рекомендацій, висновків, що є логічним завершенням експериментальних і теоретичних досліджень.

Результати наукових досліджень, за якими Унгурян Л.М. захистила кандидатську дисертацію на тему «Розробка складу та технології сиропу «Прополіс-ЛМ», не містяться в докторській дисертації і не виносяться на її захист.

VII. Зауваження щодо змісту і оформлення дисертації та автореферату, завершеності дисертації в цілому.

Як всяка серйозна робота, дисертація Унгурян Л.М. запрошує до дискусії. Сформулюю свої зауваження у вигляді такого набору міркувань.

По-перше, у різних місцях дисертації (С. 5, 6 і далі по тексту) зустрічаються скорочення кирилицею і латиницею фармацевтичної практики та фармацевтичної опіки, що є, на нашу думку, нераціональним.

По-друге, у таблиці 4.1 «Діапазон оцінки чинників» (С. 104) вказано три рівні впливу чинників. При цьому незрозумілими є характеристики

різних видів впливу (наприклад, «надлишок» і «значний» для негативного впливу та «ріст» і «високий» для позитивного впливу).

Третє зауваження стосується результатів експертної оцінки, описаних у розділі 4 (С. 109), відповідно до яких рівень логістизації фармацевтичної практики у Львівській області змінився з 53,4 до 50,6, в Одеській області - з 57,2 до 56,7. Вказані зміни вкладаються у величину закладеної похибки, тому про вірогідну зміну говорити не доречно. Власне у 5 загальному висновку (С. 259) авторка стверджує, що рівень логістизації за числовою шкалою зменшився незначно в межах статистичної помилки, проте в тексті четвертого розділу це судження відсутнє.

По-четверте, потребує уточнення, на підставі якої інформації респондент може оцінити регіональну замкнутість і стійкість фармацевтичного ринку (С. 111).

П'яте зауваження стосується таблиці 5.3 «Протипокази ТМ Небівололу» (С. 131), де АВ- блокада II та III ступеня (п.13) є умовним скороченням терміну «Атріовентрикулярна блокада II-III ступеня (без штучного водія ритму)», вказаного в п.14.

Шосте зауваження торкається таблиці 6.7 «Типологізація ОФП і ГО фармацевтичного спрямування», яка розміщена на С. 178–181 і яку доречно було би подати в додатках.

Зауваження до роботи, зроблені в процесі опонування, не носять принципового характеру, не впливають на позитивну оцінку представленої до захисту дисертаційної роботи в цілому.

VIII. Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Викладене мною на основі вивчення тексту дисертації і ключових наукових праць авторки, в яких відображені основні результати дослідження, дозволяє зробити висновок про те, що опонована праця «Науково-практичне

обґрунтування концепції фармацевтичної допомоги населенню на засадах логістичного обслуговування» є логічно завершеною, самостійною, комплексною, науковою кваліфікаційною роботою, в якій на підставі виконаних дисертанткою досліджень з необхідною повнотою представлено нове вирішення наукової проблеми, що має важливе значення для розвитку теорії і практики організації фармацевтичної справи, а саме удосконалення фармацевтичної допомоги населенню на підставі визначення теоретичних положень фармацевтичної практики, нейроекономіки, асиметрії інформації і соціальної фармації та розробки методологічних підходів до формування механізмів логістизації фармацевтичної практики і практичних рекомендацій її здійснення.

Дисертаційне дослідження Унгурян Л.М. відповідає вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук, які визначені Порядком присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженим Постановою КМ України № 567 від 24.07.2013 р.

Авторка дисертації, Унгурян Ліана Михайлівна, постає сформованим фахівцем, здатним ставити і вирішувати достатньо важливі дослідницькі завдання та заслуговує присудження наукового ступеня доктора фармацевтичних наук за спеціальністю 15.00.01 - технологія ліків, організація фармацевтичної справи та судова фармація.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ,

заслужений працівник охорони здоров'я України,
завідувач кафедри організації та економіки фармації

Національного медичного університету

імені О.О.Богомольця,

докт. фарм. н., професор

СЯТИНЯ М.Л.